

II. PRIKAZI KNJIGA

ŽELJKO KARLAULA, SEKULA DRLJEVIĆ 1885. – 1945. POLITIČKA BIOGRAFIJA, CRNOGORSKI KULTURNI FORUM – DUKLJANSKA AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI, CETINJE, 2022.

Pisati političku biografiju kontroverznog crnogorskog političara i separatiste Sekule Drljevića je izazovan zadatak. Čovjek koji je djelovao na političkoj sceni Crne Gore skoro trideset godina tijekom prve polovine 20. stoljeća, o kome i danas postoje različite ocjene, ovom Karaulinom knjigom dobiva jednu objektivnu biografiju, u kojoj se Drljevićev život i njegovo političko djelovanje promatra u kontekstu vremena u kojem je djelovao. Rođen 1884. u blizini Kolašina, gimnaziju završio u Sremskim Karlovcima, a Pravni fakultet na Sveučilištu u Zagrebu, bio je aktivan u studentskom pokretu, što će u značajnoj mjeri oblikovati njegove kasnije političke poglede. Nakon studija napravio je munjevit karijeru i brzo postao ministar pravde, potom i ministar financija u Crnogorskoj vladi, a u međuvremenu se bavio advokaturom, te jedno vrijeme bio sudac Oblasnog suda u Podgorici. Karaula detaljno prati Drljevićevu karijeru, promatra je u kontekstu političkih procesa u Crnoj Gori i šire na Balkanu, pokazuje kako je početkom Prvoga svjetskoga rata bio obični vojnik, aktivni sudionik u diskusijama u Crnogorskoj skupštini, ali je potom odveden u zarobljeništvo nakon sloma Crne Gore u Prvom svjetskom ratu. Iako je bio najprije pobornik ujedinjenja Crne Gore sa Srbijom, bio je jedan od onih koji su smatrali da su odluke Podgoričke skupštine 1918. neustavne te je tražio da o tome raspravlja Crnogorska skupština izabrana u proljeće 1914. godine. Ipak je nakon povratka u domovinu dobio položaj u Ministarstvu pravde u prvoj jugoslavenskoj Vladi Stojana Protića. To će dovesti do protivljenja mladih crnogorskih „bjelaša” koji nisu prihvaćali Drljevića, imajući u vidu očito i Drljevićev odnos prema njima u vrijeme kralja Nikole.

Karaula traga za razlozima Drljevićeve promjene političkog stava poslije 1919. godine i prelazak u federalistički tabor. Drljević je bio nezadovoljan gubitkom identiteta Crne Gore u centralističkoj Jugoslaviji (a Karaula ne odbacuje niti neke druge, osobne Drljevićeve ambicije), te je karijeru nastavio u Zagrebu, kao advokat. To će definitivno odrediti njegov budući život: pisao je brojne članke o identitetu Crne Gore, kritizirao jugoslavenski centralizam, polemizirao i politički djelovao u okviru crnogorskih federalista. Suočavao se s raznim prijetnjama, čak je izbjegao atentat (što je samo jačalo njegovu političku poziciju). Karaula detaljno prati djelovanje Sekule Drljevića na političkoj pozornici u jugoslavenskoj kraljevini, rezultate parlamentarnih izbora i snagu Drljevićevog federalističkog pokreta, pokazuje kako je 1925. na

listi crnogorskih federalista dobio podršku i postao zastupnik u jugoslavenskom parlamentu. Tada je i formalno osnovana Crnogorska federalistička stranka, ali pod nazivom Crnogorska stranka. Karaula pokazuje ideološki profil i prati razvoj stranke, analizira Drljevićeve govore u Skupštini, javne nastupe na skupovima i u medijima. Pokazuje veze Drljevića i Stjepana Radića i kako je ta veza utjecala na stvaranje frakcija unutar Crnogorske stranke te kako se ta suradnja s HSS-om razvijala nakon Radićeve smrti, kao i suradnju crnogorskih federalista i komunisti tijekom 1930-ih godina, stav prema Sporazumu Cvetković – Maček i ideje o Crnogorskoj banovini.

Veliki dio ovoga rukopisa posvećen je Drugom svjetskom ratu i „uskrsnuću Crne Gore”. Drljević je u maju 1941. došao u Crnu Goru i postao član Savjetodavnog vijeća pri Civilnom komesarijatu (Konsulta). Nakon talijanske okupacije zagovarao je ideju nezavisne Crne Gore pod talijanskim pokroviteljstvom. Karaula detaljno pokazuju „igru” Talijana i crnogorskih federalista oko ideje nezavisne Crne Gore te odlazak Drljevića izvan Crne Gore, u San Remo „senza ritorno” („bez povratka”). Međutim, on se iz Italije vratio u Zagreb, a Pavelić mu je na raspolaganje stavio jednu vilu na Tuškancu, ali je ubrzo prebačen u Zemun. Odatle je također pisao mnoge propagandne tekstove, koje je objavljivao u raznim ustaškim glasilima. Drljević je bio na platnom spisku zagrebačkog Glavnog ustaškog stana i redovito dobivao mjesečnu potporu. Iz njegovih tekstova se jasno vidi njegova rasistička ideologija. Karaula smatra da je „Drljevićeva rasna teorija iznesena u nizu njegovih članaka više stav jednog crnogorskog nacionaliste s primarnim ciljem stvaranja crnogorske nacije i države u turbulentnim i krvavim vremenima Drugog svjetskog rata, nego neko koncizno poznavanje i usvajanje ideoloških shvaćanja i postavki rasnih teorija njemačkog nacizma”. No, sigurno je njegova rasistička ideologija bila jedan od segmenata koji su približavali Drljevića i Nijemce.

U vrijeme partizanskog napredovanja u Srbiji, Drljević se iz Zemuna ponovo preselio u Zagreb. Karaula nudi moguća objašnjenja (možda čak i zbog pritiska Milana Nedića, koji je procjenjivao da Drljevićevo propagandno djelovanje šteti njegovoj politici, pa je tražio od Nijemaca da ga se odstrani). Drljević se smjestio u jednom stanu na zagrebačkoj periferiji – u Podsusedu. Promijenio je, dakle, smještaj (nije se vratio u vilu na Tuškancu), ali je nastavio suradnju s Pavelićem, nadajući se i sredinom 1944. da bi uz pomoć NDH mogao obnoviti crnogorsku državu. Međutim, tada je već došlo i do raskola među crnogorskim federalistima, a Drljević je vodio samo jednu od najmanje tri struje. On je u Zagrebu u julu 1944. formirao Crnogorsko Državno Vijeće (svojevrstu crnogorsku vladu). Međutim, u toj su „vladi” uglavnom bili politički marginalci. Pavelić ih formalno nije priznao, bojeći se komplikacija odnosa s Njemačkom, ali je tajno podržavao Drljevićeve vladu i ideju o stvaranju samostalne Crne Gore, kako bi se što više odvojila od Srbije i time onemogućila srbijanski izlazak na more.

Drljević je uspostavio kontakte i s četničkim komandantom Pavlom Đurišićem, koji je nakon protjerivanja iz Crne Gore svoje četničke jedinice stavio pod Drljevićevo političko pokro-

viteljstvo. Time su ovi četnici dobili status „Crnogorske vojske”, a formalni vrhovni komandant je postao – Sekula Drljević, mada je Đurišić imao stvarnu komandu. Ovi su Đurišićevi četnici najvećim dijelom uništeni na Lijevče polju u aprilu 1945. godine. Karaula detaljno opisuje što se sve dešavalo nakon toga i pokazuje kako je Drljević i dalje gradio svoje „vojne snage”, koje su, zapravo, bile „Potemkinova sela”.

Postoje različite informacija o Drljeviću nakon sloma NDH. Sigurno je da se povlačio prema Austriji, jedno je vrijeme boravio u Beču, a potom u logoru za raseljena lica u Judenburgu, gdje je „likvidiran 10. studenog 1945. od strane ‘trojice naoružanih ljudi, za koje se vjeruje da su bili Hrvati’ koji su isti dan došli u logor. Uz njega je ubijena i njegova supruga”. Postoje i informacije da su ga likvidirali crnogorski četnici. Drljevića je Jugoslavenska Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, ne znajući da je mrtav, optužila početkom 1946. godine za ratne zločine, što je kasnije kada je došla vijest da je ubijen stavljeno „ad acta”. Na kraju rukopisa Karaula sumira svoja istraživanja o Drljeviću.

Vrijednost ove knjige je u obilju materijala koje je Karaula prikupio i različitim perspektivama iz kojih piše Drljevićevu političku biografiju. Autor je, kada god je bio u prilici, na svjetlo dana iznosio različite interpretacije, nenametljivo je slijedio svoju liniju, ali je obiljem materijala ostavljao dovoljno prostora da čitatelj sam donosi zaključke, koji mogu čak biti i drugačiji od autorovog.

Husnija Kamberović

**ŽELJKO KARLAULA, DUBRAVKO HABEK, PRIM. DR. JOSIP JAGODIĆ
(1897. – 1973.) PRAVEDNIK MEĐU NARODIMA, DRUŽBA „BRAĆA
HRVATSKOG ZMAJA” – OPĆA BOLNICA „DR. ANĐELKO VIŠIĆ”,
BJELOVAR, 2023.**

Knjiga ove dvojice autora je stvarno originalna i svojevrsno je otkriće jer daje prikaz djelovanja bjelovarske bolnice tijekom Drugog svjetskog rata kroz prizmu djelovanja njezinog ravnatelja prim. dr. Joze Jagodića, uz mnoštvo do sada nepoznatih detalja. Tekst knjige podijeljen je u četiri poglavlja (1. – 4.) (treće poglavlje ima četiri potpoglavlja) te uključuje i Arhivske izvore i literaturu (5.), Popis ilustracija (6.), Kratke biografije autora (7.) i Indeks imena (8.). Korištena je građa u Državnim arhivima u Bjelovaru, Osijeku i Zagrebu, Arhiv Yad Vashem u Jeruzalemu, privatni arhivi te objavljeni zbornici, knjige i novine. Petnaest ilustracija (fotografije i preslike dokumenata) značajno obogaćuju knjigu. Knjiga je vrijedan doprinos povijesti zdravstva u Hrvatskoj u burnom 20. stoljeću jer detaljno i dokumentirano (152 bibliografske